

Strebeyko, Piotr

Sprawozdanie z działalności Towarzystwa : Sprawozdanie Komisji Zarządu : Komisja do spraw rewindykacji majątku TNW

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 54, 110-115

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

c) Komisja do spraw rewindykacji majątku TNW

Działalność Komisji natrafia na trudności związane z trwającym obecnie w naszym kraju procesem prawnych regulacji własnościowych. Sprawozdanie niniejsze składa się z opisu majątku Towarzystwa oraz listu profesora Piotra Strebeyko, przewodniczącego Komisji.

Dawny majątek Towarzystwa Naukowego Warszawskiego

„Początek jest zawsze mały”, jak twierdził Cycero. Gdy w roku 1907 powstało Towarzystwo Naukowe Warszawskie, nie miało ono nic prócz pięknych idei i ofiarności swoich członków. Profesor Ignacy Baranowski udostępnił Towarzystwu trzypokojowy lokal w swoim prywatnym mieszkaniu przy ulicy Krakowskie Przedmieście 7. Majątek ruchomy Towarzystwa przy końcu roku 1907 składał się z czterech przedmiotów: tabliczki z nazwą Towarzystwa, dzwonka i łańcucha do drzwi oraz skrzynki pocztowej na listy, a wartość tego majątku wynosiła 13 rubli; były to wyłącznie dary.

W następnym roku wśród 14 pozycji nowych inwentarza znalazły się dwa stoły, szafa, lampa i pieczętka, a wartość majątku wzrosła o 153 rb.

W ciągu następnych dwóch lat przybyło tylko 13 pozycji w majątku Towarzystwa za sumę 191 rb. Ubogie było nasze Towarzystwo. Składka członkowska wynosiła 10 rb rocznie, a członków było tylko kilkudziesięciu. Wprawdzie niektórzy z nich, jak Ignacy Baranowski, Ignacy Chrzanowski, Zdzisław Dmochowski, Władysław Janowski, Władysław Palmirski i Erazm Majewski w miarę swoich możliwości ofiarowywali Towarzystwu po kilkaset lub nawet parę tysięcy rubli, lecz pieniądze te były przeznaczone głównie na udzielanie nagród za prace naukowe. Podobny cel miał fundusz wieczysty im. hr. Adama Potockiego na sumę 10.000 rb utworzony w roku 1909 przez Seweryna Światopełk-Czetwertyńskiego i paru jego kolegów „w celu nagradzania prac naukowych nad literaturą polską”. Działalność Towarzystwa drobnymi ofiarami wspierało też społeczeństwo, które potrafiło docenić znaczenie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, nie były to jednak sumy znaczące.

Rok 1911 przyniósł zasadniczą zmianę w sytuacji materialnej Towarzystwa dzięki wspaniałemu darowi Józefa Potockiego, który za sumę 209.000 rb kupił dla Towarzystwa duży dom przy ul. Kaliksta 8 (obecnie Śniadeckich 8) w Warszawie. Towarzystwo uzyskało własny lokal.

W tymże roku Józefa Kropiwnicka ofiarowała 10.000 rb na fundusz im. jej męża Witolda Kropiwnickiego; pieniądze te były przeznaczone na laboratoria i ogólne potrzeby Towarzystwa. Zaczęto organizować pracownie, zakupiono 6 mikroskopów i 6 mikrotomów; wartość inwentarza wzrosła naraz o ponad 9.000 rb

W roku 1912 lekarz Józef Pawiński ofiarował Towarzystwu 10.000 rb – „owoc swej wieloletniej pracy zawodowej i oszczędności”. Złożył on „tę ofiarę na ołtarzu nauki polskiej w nadziei, że przyczyni się ona choć w pewnej mierze dla wzmocnienia ducha i sił narodowych”. W roku tym zaczęto wyposażać 8 pracowni naraz, mianowicie: pracownię mineralogiczną, meteorologiczną, zo-

ologiczną, fizjologiczną, serologiczną, neurologiczną, radiologiczną i gabinet nauk historycznych, a wydatki wyniosły ponad 14.000 rb. Kierownikami tych pracowni byli ówczesni najwybitniejsi specjaliści. Kierownikiem pracowni mineralogicznej był Stanisław Thugutt, meteorologicznej – Władysław Górczyński, zoologicznej – Jan Tur, fizjologicznej – Jan Sosnowski, serologicznej – Teofil Gryglewicz, neurologicznej – Edward Platau, radiologicznej – Maria Skłodowska-Curie, a gabinetu nauk historycznych – Marceli Handelsman.

Jeszcze więcej inwestycji dokonano w roku 1913, wydając na ten cel ponad 48.000 rb. Same preparaty radowe w ilości około 100 mg dla pracowni radiologicznej kierowanej przez Marię Skłodowską-Curie kosztowały 15.528 rb. Był to rok pod względem materialnym bardzo korzystny dla Towarzystwa. Zmarły 16.12.1913 roku Tomasz Potocki w testamencie swym zapisał Towarzystwu 50.000 rb, a J.L.B. Zwialin-Moczulski – 40.000 rb. Te hojne dary służyły przykładem dla innych ofiarodawców.

W roku 1914 tempo inwestycji w pracowniach naukowych zmalało do 8.000 rb., natomiast wzrósł majątek nieruchomy, gdyż 28.09.1914 Towarzystwo nabyło plac w „Kolonii Sielce” o powierzchni 6628 łokci kwadratowych. Była to bardzo rozsądna lokata kapitału zaraz po wybuchu I Wojny Światowej, kiedy rubel jeszcze nie stracił wartości. W tymże roku Maria Rydzewska w testamencie zapisała Towarzystwu stuhektarowy majątek „Łąki Siderskie” nad Biebrzą i dworek „Okrągłe” w gminie Sztabin powiatu Augustowskiego.

W następnych latach wojny: 1915, 1916 i 1917 inwestycje były znacznie ograniczone i wartość majątku ruchomego wzrastała przeciętnie tylko o 3.000 rb rocznie, a w roku 1918 zapisy inwentarza kończą się sumą 4.000 mk., co odpowiadało 1886 rb. Powoli, ale stale, nawet podczas wojny majątek Towarzystwa wzrastał i osiągnął wartość końcową 90.000 rb.

Po wojnie zaczęły napływać nowe zapisy. W roku 1920. powstała fundacja Dr. Franciszka Fronczaka na sumę 10.000 dolarów zabezpieczoną hipotecznie, od której procenty były przeznaczone na prace z dziedziny medycyny i nauk przyrodniczych. Również w tym roku powstała fundacja Antoniego Kunkla (43.000 mk) i Eustachego Dobieckiego z eleganckim zapisem: „Bezimienna ofiarodawczyni, zmieniając życzenie pana Eustachego Dobieckiego, zamiast zakupienia pięknej perły ofiarowuje Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu 35.000 mk”.

W roku 1921 powstały fundusze wieczyste: Janiny Kubaszowej, Stefanii Ronikerowej i dra Mirosława Kernbauma, w roku 1923. – Karola Sulimierskiego, a w 1924 – Jana Jakuba Semadeniego. W tym krótkim omówieniu spraw majątkowych TNW pominięto mniejsze dotacje.

Nowym dużym osiągnięciem Towarzystwa było uzyskanie Pałacu Staszica na siedzibę Towarzystwa. „Dnia 20 czerwca 1924 roku przed notariuszem Paszkowskim w Warszawie Skarb Państwa oddał w dzierżawę Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu nieruchomości w Warszawie położone, oznaczone Nr.Nr. 1319, 1320 i 1321 zwane Domem Staszica na lat 36, licząc od dnia 20 czerwca 1924 do dnia 24 czerwca 1960 za rentę dzierżawną 1 zł rocznie.”

Towarzystwo zostało uznane za spadkobiercę idei i siedziby Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Należy podkreślić, że w wyniku konsekwentnej i wytrwałej działalności TNW miało duży prestiż i duże znaczenie w życiu naukowym kraju. Po odzyskaniu niepodległości dwie trzecie członków Towarzystwa objęło katedry w szybko organizowanych wyższych uczelniach. Już w 1920 roku TNW utworzyło Instytut Biologiczny im. Marcelego Nenckiego, a w roku 1921 – Instytut Nauk Antropologicznych i Etnologicznych. Dalsza działalność tych instytutów była oparta głównie na dotacjach państwowych.

Dotacje prywatne dla Towarzystwa nadal napływały. Z zapisu Karola Hulanickiego Towarzystwo otrzymało majątek Leszczyny (285 ha) w gminie Wodynie powiatu Siedleckiego.

Z zapisu Ireny Sulimierskiej, która zmarła 13.05.1939 r., TNW, po wyekspirowaniu dożywocia stryjecznego brata fundatorki Stanisława Łebkowskiego, stałoby się spadkobiercą majątku Pęcławice w gminie Piątek, pow. Łęczyska. Fundacja była przeznaczona na doświadczenia naukowe z dziedziny rolnictwa, lecz II Wojna Światowa i zmiany ustrojowe zniweczyły intencje fundatorki.

Gdy Towarzystwo Pisarzy i Dziennikarzy Polskich zostało rozwiązane, TNW otrzymało trzy nieruchomości: Piętrowy dom z placem o powierzchni 466 m² przy ul. Słowackiego 6 we Włocławku, dom w Tuszynie z placem o powierzchni 2.128 m² przy ul. Łowickiej 12 i 6 działek budowlanych o łącznej powierzchni 18.388 m² w „Osiedlu Wilga nad Wisłą”.

W roku 1949 Elżbieta Hulanicka w testamencie zapisała willę „Dworek Kęszczyk” przy ul. Górmoleśnej 14 w Milanówku.

Poza tym Towarzystwo posiadało w bliżej nieokreślonym miejscu „łąki na Kępie Gocławskiej”.

Największym, choć krótkotrwałym osiągnięciem finansowym Towarzystwa było jego połączenie z Kasą im. J. Mianowskiego, która dnia 3 marca 1951 r. zakończyła swą działalność, połączyła się z Towarzystwem Naukowym Warszawskim i rejentalnie przekazała mu cały swój majątek.

W posiadłościach Kasy im. J. Mianowskiego chyba największe znaczenie miał duży ośrodek pracy twórczej, zwany „Mądralinem” w „Osiedlu Kilińskiego” w gminie Mładz koło Otwocka. Ośrodek ten powstał z daru Stanisława Hiszpańskiego, który ofiarował Kasie im. J. Mianowskiego 2 morgi lasu z dwoma domami. Kasa im. J. Mianowskiego dokupiła więcej ziemi, powiększyła obszar do 17,5 ha i rozbudowała ośrodek. Świadczył on duże usługi przez wiele lat pracownikom naukowym, którzy w ciszy leśnej mogli spokojnie pracować.

Poza tym Kasa im. J. Mianowskiego miała wiele innych posiadłości, mianowicie willę „Anna” i 17 placów o powierzchni prawie 6 ha w Konstancinie, 18 działek budowlanych (prawie 1,5 ha) w Tworkach, 6 działek (0,9 ha) w Ożarowie i mały plac w Zakopanem, a w Warszawie 4 place przy ul. Łowickiej 12, przy ul. Skierniewickiej 13/15, przy ul. Chmielnej 98 i przy ul. Miodowej 11 o łącznej powierzchni ca 2.000 m² oraz udział mieszkaniowy w Spółdzielni B, „M” Pracowników Kol. Żel. ul. Uniwersytecka 1.

Majątków ziemskich Kasa im. Mianowskiego nie posiadała poza małym gospodarstwem rolnym w „Osadzie Targówka” koło Mińska Mazowieckiego, gdzie miała połowę udziału. Druga połowa należała do zarządu m. Warszawy. Gospodarstwo było wdzierżawione.

Włączenie posiadłości Kasy im. J. Mianowskiego do majątku Towarzystwa Naukowego Warszawskiego ogromnie go powiększyło. Niedługo jednak Towarzystwo było tak zamożne. Na podstawie uchwały Rady Ministrów Nr. 1149/52 z dnia 13 grudnia 1952 r., podpisanej przez Bolesława Bieruta, działalność Towarzystwa Naukowego Warszawskiego ustała z dniem 31.12.1952, a urządzenia i składniki majątkowe TNW oraz jego zakładów i placówek przeszły na rzecz Polskiej Akademii Nauk z dniem 1.01.1953.

Nie cały jednak majątek TNW został przez Akademię przejęty. Połowę terenu Stacji Hydrobiologicznej nad jeziorem Wigry zajął Zakład Płyt Wiórowych w Suwałkach na domki letniskowe swoich pracowników i na ośrodek kolonijny dla ich dzieci; druga połowa należy do sąsiedniego gospodarstwa rolniczego. Majątek Leszczyny został rozparcelowany, a budynki – rozebrane. Dom w Tuszynie, jako mienie opuszczone, miasto ofiarowało lekarzowi Witoldowi Nowakowskiemu, który w testamencie przekazał go notarialnie swoim dzieciom: Urszuli i Kszysztofowi Nowakowskim. Podstawą przejęcia domu przez miasto było pismo Prezesa PAN do Ministra Gospodarki Komunalnej z dnia 26.11.1956. Plac w Zakopanem, zagarnięty przez Robotniczą Spółdzielnię Budowlaną, zamienił się w ulicę. Gospodarstwo rolne pod Mińskiem Mazowieckim w Osadzie Targówka na podstawie ustawy z dnia 26.10.1971 przejął dzierżawca i umierając przekazał je swoim dzieciom.

Poza tym place w Wildze PAN przekazała Ministerstwu Przemysłu Maszynowego i Naukowo-Produkcyjne Centrum Półprzewodników „Unitra-Cemi” zbudowało tam ośrodek wczasowy. Dom w Milanówku przy ul. Górnolesnej 14 sekretarz naukowy PAN prof. H. Jabłoński w roku 1964 przekazał miastu. Place w Pruszkowie Akademia przekazała szpitalowi, a place w Ożarowie – swoim pracownikom. Place w Warszawie przeszły na własność miasta, a sprawa domów i placów w Konstancinie jeszcze nie jest wyjaśniona. Dom przy ul. Śniadeckich 8 i ośrodek pracy twórczej w „Mądralinie” pozostaje we władaniu PAN.

Poza majątkiem nieruchomym i wyposażeniem pracowni naukowych Towarzystwo Naukowe Warszawskie posiadało bibliotekę i własną drukarnię naukową założoną w roku 1947.

Biblioteka powstała już w początkach działalności Towarzystwa głównie z darów. W roku 1908 M. Berson ofiarował Towarzystwu księgozbiór liczący 900 tomów. W roku 1912 żona zmarłego H. Wohla przekazała Towarzystwu 4.179, żona A. Białeckiego – 704 i żoną E. Grabowskiego 700 woluminów. W roku 1913 zakupiono księgozbiór F. Błońskiego z dziedziny botaniki, leśnictwa i medycyny, a L. Szwede ofiarował 590 woluminów. Do roku 1915 prawie z samych darów powstała biblioteka, licząca ponad 7.000 dzieł, a w roku 1938 liczba ta się podwoiła. W wyniku bombardowania Warszawy po wybuchu Dru-

giej Wojny Światowej Pałac Staszica został uszkodzony w miejscu, gdzie znajdowała się biblioteka TNW. Straty były stosunkowo nieduże, a biblioteka została przeniesiona do Uniwersytetu Warszawskiego, skąd powróciła do Pałacu Staszica dopiero w roku 1947 i znalazła się pod opieką prof. J. Krzyżanowskiego. W roku 1948 biblioteka liczyła 12.406 dzieł i 700 czasopism, a w dwa lata później Towarzystwo Naukowe Warszawskie przejęło księgozbiór zlikwidowanego Towarzystwa Pisarzy i Dziennikarzy Polskich, który liczył 4.655 woluminów. W roku 1953 na podstawie poprzednio wymienionej uchwały Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 1952 r. biblioteka Towarzystwa Naukowego Warszawskiego stała się własnością Polskiej Akademii Nauk i została przeniesiona do Pałacu Kultury i Nauki. Obecnie zawiera ona około 20.000 woluminów w tym 655 starodruków i jest częściowo rozmieszczona w różnych instytucjach.

Na plenarnym zebraniu w dniu 20 listopada 1990 r. Zarząd TNW powołał Komisję do spraw rewindykacji majątku TNW. W skład Komisji weszli profesorowie: Hubert Izdebski, Jerzy Rajski, Waclaw Szubert i Piotr Strebeyko. Po zebraniu dostępnych informacji o dawnym majątku Towarzystwa i obecnym stanie jego elementów Komisja oczekuje ustawy reprivatyzacyjnej.

Źródła

Bogdan Nawroczyński – *Towarzystwo Naukowe Warszawskie* – Warszawa 1950, nakł. TNW.

B. Bierkowska i Z. Sidorowicz – *Księgozbiór byłego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* – „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” Ser. A, zeszyt 6, 1962.

Archiwum PAN.

Aneks; Dawny majątek TNW

1. Dom przy ul. Śniadeckich 8 w Warszawie. Nr hip. 5258 (dar Józefa Potockiego 1911 r.)

2. Plac – Kolonia Sielce Nr 5^A część IV i V, Nr rej. hip. W-1345 zakupiony przez TNW w r. 1914, obecnie ul. Podchorążych 43

3. Plac – ul. Łomżyńska 12 – Osada Szmulowizna Nr 177, Nr rej. hip. W-1496 – 1360 łokci kw. = 453 m.kw.

4. Plac – ul. Skierniewicka 13/15 – „Nieruchomość Warszawska Nr.Nr. 6160 i 6161” 363,76 m.kw.

5. Plac – ul. Chmielna 98 – „Nieruchomość Nr 1540 $\frac{AB}{x}$ w Warszawie 3.048 łokci kw.” = 1.011 m.kw.

6. Plac – ul. Miodowa 11 – „Nieruchomość Nr 5607 w Warszawie” obecnie Trasa W-Z.

7. Udział w „Spółdzielni B-M Pracowników Min. Kolei Żelaznych” w Warszawie – ul. Uniwersytecka 1 Nr rej. hip. 7558 rej.Sp.I-130.

8. Ośrodek pracy twórczej zw. „Mądralinem” w „Osiedlu Kilińskiego” gm. Mładz koło Otwocka (17,5 ha z budynkami)

9. Konstancin – willa „Anna” przy ul. Żeromskiego 10 (dawniej ul. Jagiełłońska 36) 10 pokoi i bud. gospod.

plac Nr 232, 233 i 246 o powierzchni	9944 m ²
plac Nr 223, 248 i 249 o powierzchni	13007 m ²
plac Nr 224, 225 i 226 o powierzchni	9930 m ²
plac Nr 11, 184 i 185 o powierzchni	9638 m ²
plac Nr 173 o powierzchni	3317 m ²
plac Nr 174 o powierzchni	3314 m ²
plac Nr 175 i 176 o powierzchni	6620 m ²
plac Nr 245 o powierzchni	3314 m ²
<hr/>	
razem 17 placów o powierzchni	59082 m ²

10. „Osada Firlejówka” w gminie Ożarów Mazowiecki.

Działki Nr 1, 2, 3, 4, 17 i 18 o pow. 9171 m² Archiwum Sądu w Pruszkowie Nr inwent. 2011 str. 027

11. „Tworki” w Pruszkowie przy ul. Szpitalnej lit. A, dział IV działki Nr Nr 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38 i 39 oraz 55, 56 i 57. o łącznej powierzchni 14879 m².

12. Zakopane, ul. Kościelna 6. Nr hip. 7745 (kastr. 1287) o pow. 348 m²

13. „Osiedle Wilga nad Wisłą” Nr 5 w pow. Garwolin sześć działek Nr 341, 360, 373, 374, 375 i 394 o łącznej powierzchni 14797 m² – b. własność Towarzystwa Pisarzy i Dziennikarzy Polskich.

14. Dom we Włocławku przy ul. Słowackiego 6. Nr hip. 764 Ks. wiecz. Nr 597. Plac 466 m². b. własność Tow. Pis. i Dzień. Pol. TNW próbowało sprzedać.

15. Dom w Tuszynie przy ul. Łowickiej 12 (83 i 84) Nr hip. Z.D.1493. Plac o pow. 2126 m² b. własność Tow. Pis. i D.P.

16. Dom w Milanówku przy ul. Górnoleśnej 14. hipot. kwatery Nr 848; 9 izb i plac o pow. 1794,5 m² z zapisu Elżbiety Hulanickiej w 1949 r.

17. Stacja Hydrobiologiczna nad Jez. Wigry w Suwałkach – dom murewany i dwa drewniane, obecnie przebudowane plac o pow. 11,65 ha

18. Majątek ziemski Leszczyny w gminie Wodynie, pow. Siedlce 285 ha z zapisu Karola Hulanickiego obecnie rozparcelowany

19. Majątek ziemski Pęcławice w gminie Piątek pow. Łęczycza z zapisu Ireny Sulimierskiej w 1939 r. nie przejęty przez TNW.

20. Majątek ziemski „Łąki Siderskie” nad Biebrzą i dworek „Okrągłe” w gminie Sztabin, pow. Augustów – 100 ha z zapisu Marii Rydzewskiej w 1914.

21. Pół gospodarstwa rolnego w „Osadzie Targówka” o 3 km od Mińska Maz. – 11 morgów i 33 pręty czyli 6,23 ha

22. Łąki na Kępie Gocławskiej – bliżej nieokreślone.

Piotr Strebeyko